

ספרים

איש הצפרים

„איש הצפרים מכלא אלקטראו“ אינגו יצירה ספרותית. זוהי ביוגרפיה, רפורטאז'ה עתור-נאית המתארת את מאבקו של אסיר-העולם ר. סטראוד עם הגורל, הביורוקרטיה והחוקים הנוקשים. סיפור-חיינו של האסיר שגידל צפרים כנריות בכלאו והיה לחוקר.

תומס א. גדיס הוא איש הצימצום. אין הוא משתמש בשום קישוט. המלה והמשפט הם לו כלי-ביטוי בלבד — על כן הוא בורר אותם בקפדנות. העובדות מדברות בעדן; אין סימנים, פרט, אולי, להומור קורד, הומור שהכלא משמש לו רקע.

במלים מעטות וקולעות, מבלי להצטדק ומבלי להתניף לאנשי-מוסר, מספר גדיס את תולדות-תיו של סטראוד: בן למשפחה מעורערת שגדל בתנאים בלתי-יציבים, בעל מזג סוער, יצר נודדים והתנגדות תוקפנית לכל אלי-מות. על רקע חיים גרועים של נוודים ומחפשי-שיחוב באלסקה הביאה אותו אהבתו הראשונה לרצח אדם, למשפט ולסוהר. הוא נדון ל-12 שנה. האסיר המרדן שאיננו יודע פשרה לא הסתגל לכלאו, לא קיבל עליו משמעת ולא שיתף פעולה. הוא היה אסיר טורדני ביותר. פטטה עם חבר לכלא איבד את הסיכוי להניגה. אחרי 7 שנות כלא רצה סוהר ונדון למאסר-עולם בתא-בידול.

נפשו הסוערת חיפשה דרכים משלו לשיקום עצמי, ללא התפשרות עם שלטונות הכלא ועם חוקי החברה. הוא למד מתמטיקה, עסק בציור, ניתפס לתיאוסופיה. כמעט במקרה, לשם שעשועו, החל מגדל גוזלי צפרים. כאן נצטרפו רגשות האהבה החזקים מצד אחד, כושר ההסתכלות והעיון מצד שני, עם תנאי בתי-הסוהר הגודרים כל דרך אחרת לפורקן הרגש, לחיי הרוח ולהסתחת הדעת. סטראוד הפך חוקר. היה זה חוקר-טבע יחיד במינו; לרשותו עמדו הצפרים, תא הכלא, כלובים

ומכשירים פרימיטיביים מעשה-ידיו, ספרים — וזמן ללא גבול. יחסם של הממונים אליו היה הפכפך. הם לא עיכלו את החורג מהמקובל. הממונים, שהצליחו לשים שלט על התנהגותו וחייו, חשבו את עיסוקו לחיובי, זקפו אותו לזכותם ועזרו לו. לאחרים נראה אותו עיסוק מזור ומקנטר. ככל שנת-ארגן הפיקוח על בתי-הסוהר ולבש צורה ליברלית „מתקדמת“, כן נתמעטה בו ההבנה למקרים יוצאי-דופן.

סטראוד כתב ספר על חיי הצפרים, פירסם מאמרים בכתבי-עת מדעיים, ניהל חליפת-מכתבים עם חובבים בכל העולם, קשר קשרים אל בני-האדם מעבר לחומות. הוא קנה לו את חירות הרוח אך לא נתרכך, לא השלים עם הכלא. הוא הוסיף להיות אסיר טורדני. השלטונות הרגוזים נקמו בו; אחרי 22 שנות עבודה ומחקר העבירו אותו מכלא לכלא ושללו ממנו את צפריו ומכשיריו. עתה נשאר לו רק הכתיבה והקריאה. אך סטראוד לא נשבר. הוא השלים ספר נוסף על חקר חיי הצפרים וכתב מחקר מדעי על שיטת בתי-הסוהר, מחקר מבוסס על קריאת החומר הרב המצוי בנושא זה ועל נסיונות ותצפיות משלו. ספרים אלה לא נתפרסמו — שלטון נות בתי-הסוהר הפריעו.

אין הספר מסתיים בנצחון האדם — סטראוד לא ניצח. אין הוא מסתיים גם בנימה פסי-מית — התנאים לא יכלו לו. בשעה שנכתב הספר (1955) עדיין נמשך המאבק. סטראוד יושב בכלא אלקטראו. באמצעות העט והרוח הוא נלחם על הזכות להוציא לאור את ספריו, נלחם למען שיחזורו.

אין המחבר מצהיר הצהרות. אין הוא נואם על התנגדותו לשיטת בתי הסוהר. הוא מספר עובדות בעירומן. אין הוא נוקט נימה של סלחנות נוצרית ואיננו טח אמונה שהאדם ישתנה לטובה לכשתינתן לו ההזדמנות. הבעיות החשופות והנוקבות ניצבות במלוא משמעותן, על כל הקושי שבאי-פתרוןן. אך סיפור איש-הצפרים איננו רק אמצעי להבעת רעיון, אין הוא כרוז; חיי הכלא והעיוותים המשפטיים משמשים רקע חי ונאמן לסיפור

חומר רב־ערך למחקר סוציו־פסיכולוגי עתיר־לקח, חשוב במסקנותיו. עם זאת יש כאן מקום לשתי תמיהות שהן, כמדומה, לגיטימיות (בהחלט: א) מהו כוחו ה"סגולי" של המחבר וכיצד הוא צפוי להתגלות משעה שיתלוש עצמו מחומר חווייתי, ובעל משמעות תעודית־אמפוזיונאלית, מסוג מה ששימשו עד כאן? ב) מה כל אותו רובד של זו המכונה "ספרות השואה" יכול לתרום לריבוד הנפשי־התרבותי ולעיצוב התודעה הקיבוצית של יושבי הטריטוריה הקרויה "ישראל"?

אשר לתמיהה הראשונה, עליה ודאי ישיב הזמן, לכאן או לכאן; עליה ישיב הסופר עצמו בחיבוריו הבאים, לכשיבואו. ואילו באשר לתמיהה השניה, כאן רשאי כל איש ואיש לבסות להשיב בהתאם לגישתו שלו אל בעיות־היסוד של עתידנו התרבותי. מכל־מקום, לדעתו של כותב השורות האלו הגיעה השעה לבדוק, לפחות — ואפילו באורח מדעי, במידת האפשר! — אם ההתעסקות המרובה בפרשיות של השמדת־היהודים (כר"ל המשפט המפורסם עצמו) אין ברכתה מועטת מקללתה, אם אין תועלתה־בפועל מועטת מקלקלתה־בכות, אם אין היא עלולה אפילו להביא לידי היפוך התוצאות שאליהן ודאי מכוונים כוהגיה ומשמשיה של כל אותה עבודת־מתים, של כל אותו פולחן של שואה.

חלילה לנו לתת דופי בניצולי־טבח שאינם יכולים, או אינם חפצים, להסיח דעתם מן האִמים אשר חזו מבשרם, או מבשר כל יקירי־נפשם; גם לא יעלה בדעתנו להציע "צנזורה" כלשהי, או הטלת "טאבו" כלשהי על עיסוקם הספרותי, או ההיסטורי, של בני־אדם בנושאים הממלאים את נפשם, מטעמים שהם טראגיים במידה שאין למעלה ממנה. אך עם כל זאת רשאים אנו להביע חשש, שמא כל אותו חיטוט פומבי בוועותיו ובמד־ויו של עבר קרוב — יותר משהוא ממצאי פורקן מסהר ומטפח אחוות־אנוש ונמיכות־רוח יש בו כדי להעניק מידה מסופנת של "חיסון" ואטימות נפשית לציבור המתגדל על כמו אלה.

מ. פ.

הביוגרפי. הניגודים בין האדם יוצא־הדופן שאינו מקבל מרות ובין החברה שאיננה מקבלת אותו מגיעים על רקע זה למתיחות מקסימלית.

התרגום שנעשה ע"י א. יבין הוא מלאכה נקיה. החומרה והצימצום שבלשונו נאמנים לאופן הרצאתו של גדיס.

ד. ג.

קראו לו פיפל

תוך שבועות מספר להופעתו עשה לו ספרו החדש של ק. צטניק שם בציבור הקוראים. רוב אלה שקראו את ספריו הקודמים הבר־דים — "סלמגדרה" (1946), "בית הברכות" (1951) ו"השעון אשר מעל לראש" (1960) — ודאי יעידו כי האחרון עולה על כל קודמיו וכי מצד כוח־ההבעה, השלמות האמנותית והעיצוב הסגנוני הריהו גולת־הכותרת של יצירתו. גם מצד הזוועה המתנשבת מן הדפים הוא מעיב על קודמיו, ואולי אף על כלל היצירות — הספרותיות פחות, או יותר — שנכתבו על־אודות השמדת היהודים באירופה ועל־ידי שרידיה ופליטיה. הת־כונה לקראת משפט־אייכמן ועצם מהלכו, והעירנות שנתחדשה בתוך כך (בתוקף רב יותר מתמיד, כמדומה) לגבי זוועות חיסולם של מיליוני יהודים אירופים בהרושת־המוות ההיטלראית, חיזקו, בלי ספק, את רישומו של הספר הזה בציבור.

מובן, אין זה ספר שקריאתו נוחה. גם אין זה מן הספרים שאתה קולטם ופולטם באחת ורישומם נמחה כלא־היה. לא מעטים יודו, מן הסתם, שקריאתו העלתה עליהם ביעותי־לילה וחזיונות־בהקיץ, ולדעתנו אף עשוי היה מיון התרשמיותיהם של הקוראים לשמש

* תומס א. גדיס: איש הצפרים מכלא אלקטראז; עברית: א. יבין; הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1961.

** ק. צטניק: קראו לו פיפל; הוצאת עם הספר, 1961; 256 עמ'.